

ВИМІРИ КОНСТИТУЦІЇ

Пустовалова І.С.,
аспірантка юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7414-6748>
e-mail: in_ness_a@ukr.net

Пустовалова І.С. Виміри конституції.

Стаття присвячена концептуалізації вимірів конституції як важливого напрямку сучасних політико-правових досліджень. Відзначено, що категорія «вимір» поєднує в собі предметну визначеність впливу конституції на перебіг суспільних відносин із її утилітарною цінністю.

З огляду на складність і багатовимірність суспільства можна стверджувати про те, що й вимірів конституції може бути багато. Однак відомо, що конституція тією чи іншою мірою регулює (закріплює) всі чотири підсистеми суспільного ладу: політичну, економічну, соціальну та духовно-культурну. Відтак і найбільш загальних, системотворчих вимірів конституції може бути тільки чотири – за кількістю підсистем суспільного ладу. Усіх їх можна охопити терміном «загальні або загальносоціальні виміри».

Автор стверджує, що з юридичної точки зору нас передусім мають цікавити ті «внутрішні» виміри конституції, котрі характеризують значення конституції для державного механізму й національної правової системи. Їх, знов-таки умовно, можна назвати «спеціальними» або «юридичними». Відповідні критерії мають бути достатньо універсальними і значущими, здатними до застосування до держав різного рівня розвитку й різних історичних епох. При цьому слід розуміти, що конституція – це лише правовий інструмент, тому її не можна ні звинувачувати за якийсь поганий політичний вибір, ні хвалити за якийсь вдалий.

У найширшому плані запропоновано п'ять основних юридичних критеріїв успішності конституції – це її витривалість (сталість), легітимність, спроможність до вирішення політичних конфліктів у правовий спосіб, спроможність до обмеження агентських витрат, а також сприяння виробництву суспільних благ.

Обґрунтовано думку про те, що за переважною більшістю перелічених вище вимірів чинна Конституція України 1996 року демонструє досить високі результати, являючи собою приклад сучасного й дієвого Основного Закону. Головна проблема, що стоїть перед вітчизняною Конституцією у даному плані, є проблема обмеження так званих «агентських витрат», особливо в частині запобігання корупції.

Ключові слова: конституція, конституціоналізм, функції конституції, виміри конституції, конституційна реформа.

Pustovalova I.S. Dimensions of the constitution.

The article is devoted to the conceptualization of the dimensions of the constitution as an important direction of modern political and legal research. It was noted that the category “dimension” combines the objective determination of the influence of the constitution on the course of social relations with its utilitarian value.

Given the complexity and multidimensionality of society, it can be argued that there can be many dimensions of the constitution. However, it is known that the constitution to one degree or another regulates (consolidates) all four subsystems of the social system: political, economic, social, and spiritual and cultural. Therefore, the most general, system-creating dimensions of the constitution can be only four - according to the number of subsystems of the social system. All of them can be covered by the term “general or general social dimensions”.

The author claims that from a legal point of view, we should be primarily interested in those “internal” dimensions of the constitution that characterize the significance of the constitution for the state mechanism and the national legal system. They, again conditionally, can be called “special” or “legal”. The relevant criteria should be sufficiently universal and significant, capable of being applied to states of different levels of development and different historical eras. At the same time, it should be understood that the constitution is only a legal instrument, so it can neither be blamed for a bad political choice nor praised for a good one.

In the broadest plan, five main legal criteria for the success of the constitution are proposed – these are its endurance (permanence), legitimacy, the ability to resolve political conflicts in a legal way, the ability to limit agency costs, as well as to promote the production of public goods.

The opinion that according to the vast majority of the dimensions listed above, the current Constitution of Ukraine of 1996 demonstrates quite high results, being an example of a modern and effective Basic Law, is justified. The main problem facing the national Constitution in this regard is the problem of limiting the so-called “agency costs”, especially in the area of corruption prevention.

Key words: constitution, constitutionalism, functions of the constitution, dimensions of the constitution, constitutional reform.

Постановка проблеми. Сучасна конституційно-правова доктрина стає дедалі більш утилітарною, орієнтованою на практику. До цього її змушують реалії сьогодення, коли відповідність конституційного дизайну внутрішнім і зовнішнім викликам є не тільки запорукою ефективного функціонування державного апарату, але й передумовою збереження державного суверенітету й територіальної цілісності країни, забезпечення її обороноздатності в умовах жорсткої конкурентної боротьби. За даних умов увага дослідників цілком закономірно переходить від онтологічних до утилітарно-аксіологічних характеристик Основного Закону, стимулює аналіз конституційних текстів з точки зору їх інструментальної цінності. Втім термін «вимір конституції» тільки починає використовуватися вітчизняними конституціоналістами, хоча в західній політико-правовій науці він широко вживається протягом кількох останніх десятиліть. Вітчизняна конституційно-правова наука потребує більш глибокого вивчення різноманітних вимірів конституції, з’ясування її потенціалу у всьому розмаїтті сфер суспільного і державного життя.

Тож **метою даної статті** є концептуалізація поняття «вимір конституції», а також розкриття основних юридичних вимірів конституції на прикладі Конституції України 1996 року.

Виклад основного матеріалу. У вітчизняній конституційно-правовій доктрині соціальна роль і призначення конституції традиційно розкриваються через категорію «функції» [1, с. 20–28; 2, с. 268–272]. Але функції конституції – це лише основні напрями її впливу на суспільні відносини, однак цей вплив може бути різним як за своєю ефективністю, так і результативністю, що істотно послаблює цінність даного підходу в прагматичному плані. Означені вади функціонального підходу дозволяє подолати категорія «вимір» як така, що поєднує в собі предметну визначеність впливу конституції на перебіг суспільних відносин із її утилітарною цінністю.

Основоположником такого підходу у вітчизняній конституційно-правовій науці можна вважати А.М. Гільбурта, який вперше використав термін «вимір» для визначення впливу конституції на політичну систему [3]. Згодом, у дещо іншому контексті цей термін був вжитий В.М. Кампо [4]. У західній політико-правовій літературі про певні «виміри» конституції йдеться з кінця 1980-х років [5–8]. Даний підхід можна умовно назвати утилітарно-аксіологічним, оскільки він акцентує увагу на цінності конституції у досягненні певних суспільно значущих результатів. Його не можна вважати альтернативою функціональному підходу, а тим більш протиставляти йому; їх поєднання дозволяє отримати більш повне й цілісне уявлення про конституцію як суспільний феномен.

З огляду на складність і багатовимірність суспільства можна стверджувати про те, що й вимірів конституції може бути багато. Однак відомо, що конституція тією чи іншою мірою регулює (закріплює) всі чотири підсистеми суспільного ладу: політичну, економічну, соціальну та духовно-культурну. Відтак і найбільш загальних, системотворчих вимірів конституції може бути тільки чотири – за кількістю підсистем суспільного ладу. Усіх їх можна охопити терміном «загальні або загальносоціальні виміри».

Однак з юридичної точки зору нас передусім мають цікавити ті «внутрішні» виміри конституції, котрі характеризують значення конституції для державного механізму й національної правової системи. Їх, знов-таки умовно, можна назвати «спеціальними» або «юридичними». Відповідні критерії мають бути достатньо універсальними і значущими, здатними до застосування до держав різного

рівня розвитку й різних історичних епох. При цьому слід розуміти, що конституція – це лише правовий інструмент, тому її не можна ні звинувачувати за якийсь поганий політичний вибір, ні хвалити за якийсь вдалий.

Перш ніж говорити про виміри української конституції з огляду на вітчизняний досвід її реалізації, нам необхідно визначити критерії, за якими можна оцінювати конституції взагалі. При цьому важливо визнати, що конституції забезпечують основу для організації та діяльності апарату публічної влади (уряду в широкому сенсі слова) та регулюють відносини між громадянами та державою, але не диктують кожне рішення чи дію. У нашому аналізі ми зосередимося на речах, які Конституція може зробити, але також матимемо в полі зору й речі, які вона зробити не може.

У найширшому плані ми пропонуємо п'ять таких критеріїв успішності конституції – це її витривалість (сталість), легітимність, спроможність до вирішення політичних конфліктів у правовий спосіб, спроможність до обмеження агентських витрат, а також сприяння виробництву суспільних благ.

Звичайно, одним із найбільш простих і наочних показників успішності конституції є її звичайна *витривалість* або *довговічність*. Зрозуміло, що конституційний текст, який погано підходить для певного суспільства, буде піддаватися тиску щодо змін або заміни. Якими б не були цілі розробників конституції, для їх досягнення потрібен певний рівень стабільності, і ми знаємо, що стійкі конституції пов'язані з іншими політичними благами. Але стійкість сама по собі, очевидно, є недостатньою мірою успіху. Дуже погана конституція може проіснувати тривалий час, як і ті, що не мають реальних наслідків, але які просто ігноруються. Хоча, ймовірно, правда, що будь-яка конституція повинна діяти протягом якогось мінімального періоду, щоб бути ефективною (скажімо, принаймні чотири або п'ять років), іноді зовнішні події можуть підірвати навіть хорошу конституцію. Таким чином, витривалість має поєднуватися з іншими показниками ефективності як критеріями для оцінки успішності конституції. Справжнє питання полягає в тому, чи має конституція тривалу актуальність для населення і чи не є вона просто порожнім аркушем паперу.

Оскільки конституція регулює всі аспекти основних суспільних відносин і підтримує найважливіші політичні та соціальні цінності на найвищому законодавчому рівні з метою служіння загальним інтересам суспільства, вона виступає одним із гарантів сталого розвитку країни. Для досягнення цих цілей конституція має забезпечити стабільність. З іншого боку, конституцію ніколи не слід розуміти як вічний і недоторканий документ. Оскільки життя постійно збагачується, а суспільство постійно йде вперед, то якщо до конституції не буде внесено своєчасних і необхідних змін, вона помітно відставатиме від соціальних змін, що, у свою чергу, може сповільнити розвиток країни.

Є багато прикладів з історії, які свідчать про те, що будь-яка країна в певний період часу стикається з необхідністю вносити зміни до своєї конституції та вдосконалювати її. Так, незважаючи на всі зусилля Бельгії розробити свою Конституцію 1831 року як «вічний» документ, у 1994 році вона усвідомила необхідність істотно її змінити [9]. Це сталося через загострення мовного питання всередині країни, і Бельгія зробила крок до відмови від унітарної держави на користь федеративної. Звісно, розробники Конституції 1831 року не могли передбачити такого повороту подій. Також наприкінці ХХ століття Конституція Швейцарії 1871 року, яка вважалася однією з найпрогресивніших того часу, поступилася місцем новій Конституції [10].

Поправки до конституції необхідні, але їх не можна залишати на розсуд політичних партій. Натомість поправки мають бути обмежені тими, які підвищують загальну конституційну стабільність шляхом приведення конституції у відповідність до вимог поточної епохи, адекватного відображення соціальних вимог та пошуку відповідного балансу між такими вимогами та необхідністю реформ. Попспішні конституційні зміни спричиняють небезпеку створення соціальної нестабільності, заворушень та криз. Таким чином, спеціальні процедури внесення змін і поправок до конституції мають на меті досягнення правильного балансу.

У даному контексті варто процитувати слова монгольського конституціоналіста Б. Чимида: «Немає закону, який було б змінити. Однак втручання в Конституцію, яка вирішує основоположні питання державного ладу та його принципів, може завдати шкоди державному та політичному життю країни. Адже Конституція – це не тимчасова чи короткострокова програма, а шлях, колись обраний народом, і Основний Закон, який своїм корінням пов'язує структуру «соціальних кісток і м'язів» і де всі статті є логічно пов'язаними між собою» [11, с. 112-113]. На наш погляд, це найбільш поміркований і виважений підхід до внесення будь-яких змін до конституції.

Більшість країн прийняли суворі процедури внесення змін до конституції та запровадили певні обмеження, які виступають правовими гарантами конституційної стабільності. Як наслідок, фактично

всі писані конституції сучасного світу є «жорсткими» за порядком внесення змін і доповнень. Деякі зі статей, які складають змістовну серцевину конституції, можуть навіть бути визнані такими, що не підлягають зміні взагалі. Наприклад, в Італії та Франції заборонено вносити зміни до конституційних статей про республіканську форму правління [12; 13]. Деякі конституції вимагають тривалих періодів часу для внесення поправок. Іноді, рішення про внесення змін до конституції, прийняте попереднім парламентом, набирає чинності, коли його ратифікує новообраний парламент, або рішення представницького органу схвалюється на національному референдумі. Крім того, деякі конституції передбачають різні порогові значення та процедури для внесення змін до різних положень конституції. Наприклад, Конституція України за загальним правилом, може бути змінена кваліфікованою більшістю депутатів парламенту, тоді як зміни до її розділів I, III та XIII додатково потребують схвалення на всеукраїнському референдумі [14]. Звісно, чим більш складним є процес внесення змін до конституції, чим більша кількість голосів депутатів для цього вимагається, тим важче провести конституційну реформу, тим менше шансів вплинути на конституційний текст мають швидкоплинні, натхненні політичними емоціями спроби конституційної реформи.

Ще одним важливим юридичним виміром конституції є її *легітимність*. Успішні системи врядування вимагають певної міри легітимності серед широкої громадськості. Адже в короткостроковій перспективі невдоволення населення державою може ускладнити реалізацію політичних ініціатив, а в довгостроковій – нелегітимні держави набагато частіше покладаються на методи репресій для підтримки влади.

Конституції можуть бути потужним джерелом легітимності, вони здатні допомогти сформувати спільну ідентичність серед людей, відображаючи спільні нормативні почуття. Вони можуть допомогти сприяти політиці участі, спроможні переконувати громадськість у тому, що їхні найважливіші інтереси – такі як релігія чи мова – надійно захищені конституційними правами.

Іноді конституції можуть набувати символічного значення, яке формує лояльність до держави. Гарні конституції створюють політичні системи, які громадяни вважають успішними, навіть якщо (або особливо якщо) громадяни не погоджуються з поточною політикою уряду. У цьому сенсі хорошим тестом конституційної легітимності може бути різниця між поглядами громадян на свою конституцію та популярністю нинішнього уряду. Звичайно, такі дані може бути дуже важко отримати в будь-якому конкретному контексті. Крім того, у випадку нових конституцій або конституцій у суспільствах, які щойно зазнали зміни політичного режиму, громадянам може бути важко розрізнити легітимність конституції та уряд, який вона створює. І все ж, у концептуальному плані, ми можемо оцінювати конституції за їхньою здатністю створювати легітимні системи уряду та суспільний лад, де навіть політичні лузери погоджуються щодо наявних «правил гри». Те, як люди сприймають конституцію, є остаточним випробуванням її сили.

Не можна оминати увагою і такий вимір конституції, як *спроможність до «каналізації» політичних конфліктів*. Як відомо, у всіх суспільствах є політичні розбіжності; питання в тому, як такі розбіжності артикулюються і чи є механізми їх вирішення. Успішні конституції спрямовують конфлікти через офіційні політичні та судові інституції, замість того, щоб антагоністи виносили незгоди на вулицю, або як це було в Україні на початку 2000-х – на майдан. Вони також захищають права громадян і таким чином зменшують політичні розбіжності. Але цей вимір конституції вимагає, як мінімум, створення та функціонування відповідних органів державної влади і державних установ.

Роль «каналізації» політичних конфліктів є особливо важливою в суспільствах, які тільки-но оговтуються від конфлікту. Якщо політичне насильство продовжується у формі громадянської війни, тероризму чи заворушень, або якщо масові протести стикаються з постконституційним урядом, це означає, що політичний конфлікт не було ефективно скеровано.

Епізоди створення конституції іноді можуть загострити соціальні розбіжності, особливо якщо деякі сили виключаються з процесу створення конституції. Події в Єгипті з 2012 року, наприклад, відображають глибокий соціальний розрив між силами, лояльними до экс-президента М. Мурсі, та тими елементами єгипетського суспільства, які глибоко недовіряли йому. Єгипетська Конституція 2012 року була прийнята після процесу, під час якого не було досягнуто консенсусу навіть щодо процедур, які мають використовуватися, і результати виявилися цілком очевидними: насильство, репресії та відсутність легітимності. Навпаки, створення конституції через широку політичну дискусію і досягнення загальнодержавного консенсусу може спонукати навіть запеклих ворогів до пошуку згоди щодо фундаментальних правил і, таким чином, скерувати свою незгоду через офіційні політичні інституції.

Важливим ключем до стримування та врегулювання політичного конфлікту є *механізми зниження ставок програшу на виборах*. Якщо конституція дозволяє деяким зацікавленим сторонам – будь то політичні партії, члени етнічних груп чи навіть один диктатор – домінувати над іншими після приходу до влади, то ті, хто перебуває поза владою, втрачають стимул залишатися в межах конституційної конкуренції. Якщо ціна програшу в політиці є надто високою, посадові особи у відповідь намагатимуться зміцнити свою політичну владу або іншим чином відмовляться звільнити свої посади. Таким чином, забезпечення того, щоб переможці не мали надто великої влади, є головною метою конституційної плюралістичної демократії. Цю роль допомагають відігравати політичні інститути, а також конституційні права особи.

Проте простого створення політичних інститутів, які можуть діяти як альтернатива відкритому конфлікту, недостатньо. Погано розроблені парламентські органи чи виборчі норми і процедури можуть створити нові форми представництва, але можуть також поглибити існуючі розбіжності, прискорюючи те, що інакше було б латентним конфліктом. Погано складені, неоднозначні або просто неповні конституційні тексти можуть породжувати нові джерела конфлікту. Коротше кажучи, завдання конституційного дизайнера полягає у створенні правил та інституцій для «каналізації» існуючих конфліктів, аби створювати можливості для їх вирішення у мирний, правовий спосіб, не загострюючи їх і не створюючи нових. А конституцію можна оцінити за її здатністю врегулювати конфлікти, визнаючи, що загалом усунути політичні конфлікти неможливо.

Не менш важливим юридичним виміром конституції є її спроможність до *обмеження агентських витрат*. Принагідно відзначимо, що теорія агентських витрат була розроблена М. Йенсенем і В. Меклінгом в результаті застосування теорії агентів до сучасних корпорацій[15]. На думку вказаних авторів, право власності та контроль у корпораціях не повною мірою збігаються, тож є потенціал для конфлікту інтересів власників і контролерів, що в поєднанні з неможливістю досконалих контрактів та неможливістю контролювати контролера в кінцевому рахунку знижує вартість фірми. Починаючи з кінця ХХ століття теорія агентських відносин, коли одна сторона (принципал) делегує повноваження і роботу іншій стороні (агенту), який і виконує роботу, була застосована до сфери публічного врядування. Принагідно слід зауважити, що головною метою конституціоналізму є забезпечення того, щоб уряд і ті, хто має привілей служити в уряді, діяли від імені громадян, а не від себе.

Агентські витрати, як їх називають економісти, мають багато форм і виникають, коли державний чиновник або працює від свого імені, або взагалі не виконує жодної роботи. Однією з основних форм цієї проблеми є політичне укріплення, за якого посадова особа чи партія прагне залишитися при владі після закінчення свого законного терміну. Зловживання державою правами громадян – це ще одна ціна. Ще однією проблемою є корупція, коли урядовці використовують свої посади для збагачення за рахунок суспільства. Багато конституційних інститутів і концепцій – від поділу влади до обмеження строків перебування на посаді та створення антикорупційних інституцій – покликані зменшити негативні витрати державного апарату. Конституції створені для створення набору механізмів контролю, стримувань і противаг, щоб забезпечити застосування конституційних принципів. Хороша конституція завжди передбачає механізми контролю за діяльністю урядових агентів і їх покарання за погану поведінку. Це покарання може передбачати усунення з посади, кримінальне чи цивільне покарання в суді або обмеження в правах. Важливе значення для зменшення агентських витрат має принцип верховенства права, який гарантує, що державні агенти дотримуються правових норм, а суди виконують роль нейтрального і фахового юрисдикційного органу.

Одним з показників агентських витрат є «оборот уряду». Коли уряд працює погано, його слід усунути від влади. Коли обмеження строку повноважень передбачають, що політичні діячі повинні залишати посади, ми можемо спостерігати, чи справді вони їх залишають. Звичайно, інколи обмеження терміну можна змінити, і це навряд чи є ознакою конституційного провалу, доки результатом не є «укорінення» відповідної посадової особи.

Іншим показником агентських витрат є *рівень корупції*. Масштабна корупція високопоставлених політичних діячів і урядовців – це те, що дієва конституція має бути здатна мінімізувати або суттєво зменшити. Таким чином, ми можемо очікувати покращення антикорупційних заходів в успішних конституційних конструкціях, тоді як погані конституційні схеми можуть послабити такі заходи. Треба також брати до уваги конкретні зусилля щодо обмеження надмірного зосередження державно-владних повноважень в руках уряду та запобігання зловживанню ними. Парламентські розслідування, судові переслідування та усунення з посад корумпованих чиновників є ознаками певного успіху в цьому відношенні.

Врешті-решт слід відзначити й такий вимір конституції, як *сприяння створенню суспільних (публічних) благ*. Як відомо, зворотний бік агентських витрат – це необхідність надати урядові можливість робити те, що може зробити тільки він. Сама мета врядування – виробляти такі блага, як національна безпека, економічний розвиток та захист довкілля, котрі, ймовірно, будуть недостатньо забезпечені або погано розподілені у суто приватному контексті. Економісти називають це суспільними благами. Точний набір суспільних благ, які уряд надає у кожному конкретному контексті, в ідеалі має залежати від потреб і переваг громадян. Більше того, різні види суспільних благ можуть вироблятися на різних рівнях уряду, причому деякі речі найкраще виробляти на національному рівні (наприклад, програма медичного страхування), інші (наприклад, рішення про землекористування) найкраще виробляти на місцевому рівні. Конституції можуть допомогти, забезпечивши основу для ефективного нормативного середовища, процес розробки такої політики, що відбиває суспільні потреби на відповідному рівні, а також апарат забезпечення безпеки (поліція, армія тощо), який не є хижацьким по відношенню до власних громадян. Звичайно, слід визнати, що багато з цих результатів мають лише непрямий зв'язок із конкретним конституційним вибором, однак вони слугують важливим показником для оцінки загальної ефективності врядування.

Починаючи з 1996 року Конституція України забезпечує міцну основу демократичного управління країною. Це жодним чином не означає, що кожне рішення, прийняте кожним політичним інститутом, було правильним. Але завдання Конституції полягає в створенні інститутів для вирішення конфліктів, прийняття політики та обмеження зловживань уряду. Наша оцінка полягає в тому, що чинна Конституція України в цілому була досить успішною. Повернемося до п'яти критеріїв, викладених у розділі вище про методологію.

Передусім, витривалість: Конституція України витримала понад 25 років. Звичайно, стабільність була зумовлена основними умовами та процесами, що мали місце в українському суспільстві, але цілком справедливим є й твердження про те, що якби інституційний вибір 1996 року був надзвичайно нефункціональним, то й чинність конституції була нетривалою. Інші річ, що для українського політикуму та експертного середовища характерне постійне прагнення до все далі нових реформ, у тому числі й щодо Основного Закону. Це, з одного боку, є свідченням «конституційного інфантилізму» і, як наслідок завищених очікувань від конституції, а з іншого – проявом неусталеності конституційних традицій і стереотипів, притаманних будь-якому транзитивному суспільству.

Легітимність: хоча точні дані щодо поглядів громадськості на Конституцію України вже тривалий час (то через пандемію, то через війну) відсутні, схоже, що існує значна підтримка загальної схеми організації та діяльності державного апарату, навіть якщо окремі політичні інституції іноді викликають недовіру чи критику з боку широких кіл громадськості. Загалом для переважної більшості громадян України чинна Конституція 1996 року не викликає жодних сумнівів у своїй легітимності ні з точки зору суб'єкта, який її прийняв, ні з точки зору самого порядку її розробки і прийняття. Звісно, спроби вплинути на зміст Основного Закону в неправовий спосіб через Конституційний Суд і парламент завдали істотного удару по легітимності вітчизняної конституції, але не змогли зруйнувати її. Втім продовження такої практики може, тим більш в умовах вкрай складної військово-політичної та соціально-економічної ситуації в державі, може призвести до критичного зменшення легітимності Основного Закону.

Спрямування політичного конфлікту: політична система України має глибокі розбіжності з деяких питань. Однак здебільшого ці питання були спрямовані через інститути політичної системи. Партийна система еволюціонувала, і основні партії були трансформовані. Наприкінці 1990-х і на початку 2000-х років відбулися конфлікти між Верховною Радою, Президентом і Урядом, у яких кожен намагався розширити свою інституційну владу навіть за межами партій. Загалом протести були мирними, за винятком майданів 2004-2005 та 2013-2014 років. Це, безсумнівно, найтемніша пляма в новітній українській історії; однак з конституційної точки зору система витримала і цей серйозний виклик: у підсумку конституційних норм було дотримано, а осіб, причетних до протиправного насильства, було притягнуто до юридичної відповідальності. Однак з огляду на гостроту політичної дискусії та наявність екзистенційних загроз національній безпеці України, питанням конституційного вирішення можливих політичних криз і конфліктів, удосконаленню існуючих каналів їх конституційного вирішення треба приділяти істотну увагу в процесі конституційної реформи.

Проведене дослідження юридичних вимірів конституції дозволяє зробити наступні **висновки**:

1. Звернення до вимірів конституції є перспективним напрямком розвитку вітчизняного конституціоналізму, оскільки він акцентує увагу на цінності конституції у досягненні певних суспільно значущих результатів..

2. Основними юридичними вимірами чинної Конституції України є витривалість, легітимність, зменшення агентських витрат у системі публічного врядування, а також здатність до врегулювання політичних конфліктів. За переважною більшістю перелічених вище вимірів чинна Конституція України 1996 року демонструє досить високі результати, являючи собою приклад сучасного й дієвого Основного Закону. Головна проблема, що стоїть перед вітчизняною Конституцією в даному плані, є проблема обмеження агентських витрат, особливо в частині запобігання корупції.

3. З'ясування загальносоціальних і спеціальних (юридичних) вимірів конституції є перспективним напрямком політико-правових досліджень, котрий ще більш актуалізується своєю інтеграційними прагненнями України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Тодика Ю.М. Функції Конституції України та її загальна характеристика. *Вісник Академії правових наук України*. 1997. № 1(8). С. 20–28.
2. Сінькевич О.В. Функції конституційного права як галузі права України: монографія. Київ: Ліра-К, 2020. 462 с.
3. Гільбург А.М. «Політичний вимір» сучасної конституції. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 1. Том 1. С. 74–82.
4. Кампо В.М. Культурологічний вимір конституційної демократії та верховенства права. Доктрина академіка І. Дзюби. *Юридична газета*. 2020. № 23 (729). 9 грудня.
5. Meyers D., Kirpnis K., Griffin S. *Philosophical Dimensions of the Constitution*. New York: Routledge, 1989. 256 p.
6. Allott Ph. Chapter 9. The Dimensions of the Constitution. *Eunomia: New Order for a New World* (2nd edn). Oxford: Oxford University Press, 2001. P. 133–144.
7. Elazar D. The Three Dimensions of the Constitution. *Covenant and Civil Society: Constitutional Matrix of Modern Democracy* / edited by J. Elazar Daniel: New York: Routledge, 1998. P. 277–301.
8. Benvenuti E., Versteeg M. The External Dimensions of Constitutions. *GlobalTrust Working Paper 02/2017*. URL: <http://globaltrust.tau.ac.il/publications> (дата звернення: 12.09.2023).
9. Constitution of Belgium 1831 (rev. 2014). URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Belgium_2014 (дата звернення: 01.12.2023).
10. Constitution of Switzerland 1999 (rev. 2014). URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Switzerland_2014 (дата звернення: 22.11.2023).
11. Chimid B. *Worshipping the Constitution*. Ulaanbaatar, 2006. P.112-113.
12. Constitution of Italy 1947 (rev. 2020). URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Italy_2020 (дата звернення: 22.11.2023).
13. Constitution of France 1958 (rev. 2008). URL: https://www.constituteproject.org/constitution/France_2008 (дата звернення: 01.12.2023).
14. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 01.12.2023).
15. Jensen, M.C., Meckling, W.H.) Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure. *The Journal of Financial Economics*. 1976. Vol. 3 (4). P. 305–360.